

МАҲАЛЛИЙ ВАКИЛЛИК ҲОКИМИЯТИНИ
ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШ ЖАРАЁНИДА ДЕЛИБЕРАТИВ
ДЕМОКРАТИЯНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Рахмонов Шерзод Толибович

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Tel: 913117177

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21032139>

Аннотация. Ушбу орқали маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив демократияни жорий этишнинг назарий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинган. Делибератив демократиянинг моҳияти, тамойиллари ҳамда қарорлар қабул қилишда фуқаролар иштирокининг ўрни ёритилган. Шунингдек, маҳаллий вакиллик органлари фаолиятида очиқлик, ҳисобдорлик, жамоатчилик муҳокамалари, институционал ислоҳотлар ва инновацион механизмларни қўллашнинг аҳамияти асослаб берилган. Муаллиф делибератив демократияни маҳаллий бошқарув самарадорлигини ошириш, фуқароларнинг сиёсий фаоллигини кучайтириш ва демократик бошқарувни такомиллаштиришнинг муҳим воситаси сифатида баҳолайди.

Калит сўзлар: делибератив демократия, маҳаллий вакиллик ҳокимияти, трансформация, фуқаролар иштироки, жамоатчилик муҳокамаси, очиқлик, ҳисобдорлик, консенсус, маҳаллий бошқарув, демократик ислоҳотлар

Аннотация. Исследуются теоретические и практические аспекты внедрения делиберативной демократии в процессе трансформации местной представительной власти. Раскрываются сущность и основные принципы делиберативной демократии, а также роль участия граждан в процессе принятия решений. Особое внимание уделено вопросам открытости, подотчётности, общественных обсуждений, институциональных реформ и

инновационных механизмов в деятельности местных представительных органов. Делается вывод, что делиберативная демократия является эффективным инструментом повышения качества местного управления, расширения участия граждан и совершенствования демократических институтов.

Ключевые слова: делиберативная демократия, местная представительная власть, трансформация, участие граждан, общественные обсуждения, открытость, подотчётность, консенсус, местное управление, демократические реформы

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of introducing deliberative democracy in the process of transforming local representative government. It explores the essence and fundamental principles of deliberative democracy and highlights the role of citizen participation in decision-making. The study emphasizes the importance of transparency, accountability, public deliberation, institutional reforms, and innovative governance mechanisms in strengthening the effectiveness of local representative bodies. The article concludes that deliberative democracy serves as an effective instrument for improving the quality of local governance, enhancing civic engagement, and promoting democratic development.

Keywords: deliberative democracy, local representative government, transformation, citizen participation, public deliberation, transparency, accountability, consensus, local governance, democratic reforms

КИРИШ. Кейинги йилларда халқ ҳокимиятчилигини тўлақонли рўёбга чиқариш борасида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар, хусусан, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларининг ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, аҳолини ташвишга солаётган долзарб масалаларни ҳал этиш бўйича ваколатларининг такомиллашаётганлиги, шунингдек, янгиланган Конституцияда маҳаллий Кенгаш раиси ва ҳоким лавозимлари бир-биридан ажратилиши белгиланганлигидан келиб чиқиб, «Кучли Кенгаш, ҳисобдор ва

ташаббускор ҳоким»⁷ тамойилини рўёбга чиқариш мақсадида давлатимиз раҳбари томонидан изчил ишлар олиб борилмоқда.

Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив ёндашув жамоавий идентичликни шакллантиришга ҳам хизмат қилади. Фуқаролар умумий муаммоларни биргаликда муҳокама қилиш орқали ўзаро боғлиқликни ҳис этади ва жамоавий масъулиятни англай бошлайди. Бу эса ижтимоий барқарорлик ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлайди. Делибератив муҳитда шаклланган қарорлар аҳоли томонидан кўпроқ қабул қилинади ва уларни амалга ошириш жараёнида қаршилик камаяди. Делибератив демократиянинг яна бир муҳим жиҳати – бу эксперт билимлари ва жамоатчилик фикри ўртасидаги ўзаро алоқадир. Қарор қабул қилиш жараёнида мутахассислар томонидан тақдим этилган илмий ва техник маълумотлар аҳоли томонидан муҳокама қилинади ва баҳоланади. Бу эса қарорларнинг сифатини оширади. Бироқ экспертлар ва оддий фуқаролар ўртасидаги ахборот асимметрияси муаммоси мавжуд бўлиб, уни бартараф этиш учун маълумотларни содда ва тушунарли шаклда тақдим этиш талаб этилади. Маҳаллий бошқарув тизимида делибератив демократияни жорий этиш узоқ муддатли ва босқичма-босқич амалга ошириладиган жараён ҳисобланади. Бу жараёнда институционал ислохотлар, маданий ўзгаришлар ва таълим тизимини такомиллаштириш ўзаро уйғун ҳолда амалга оширилиши керак. Фақат шу ҳолдагина делибератив механизмлар самарали ишлаб, маҳаллий вакиллик ҳокимиятининг ҳақиқий трансформациясига эришиш мумкин бўлади.

МЕТОДОЛОГИЯ. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев “Кучли парламент ва халқ вакиллик органлари – Янги Ўзбекистоннинг таянчидир”⁸, - деб таъкидлаган эдилар. Шу билан бирга, “Ҳокимиятнинг вакиллик органлари ва

⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 23 июндаги “Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини 2030 йилга қадар ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-98-сон фармони.

⁸ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси. 2023 йил 80-бет.

ижро ҳокимияти идоралари ўртасида яқин ҳамкорликни таъминлайдиган усул ва услубларни такомиллаштириб, ўта марказлашган бошқарувдан босқичма-босқич воз кечиш лозим. Давлат хизматларини бевосита қуйи бўғинларда кўрсатиш, маҳаллий ҳокимият идоралари учун молиявий ва бошқа имкониятларни кенгайтириш зарур. Бу борада мавжуд тартиб-таомилларни оптималлаштириш ва соддалаштириш, бошқарувнинг инновацион шакллари жорий этиш лозим. Давлат хизмати институтини ислоҳ қилиш, коррупцияга қарши таъсирчан кураш механизмларини жорий этиш керак”⁹, деган фикрлари бугунги кунда дастурул амал бўлиб келмоқда.

АСОСИЙ ҚИСМ. Делибератив демократияни чуқурроқ англаш учун унинг ички структураси ва функционал элементларини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Бу тизимда мулоқот, аргументация ва консенсусга эришиш жараёнлари марказий ўрин тутаяди. Мулоқот фақат ахборот алмашинуви эмас, балки иштирокчилар ўртасида ўзаро тушуниш ва ишончни шакллантириш воситаси ҳисобланади. Аргументация эса ҳар бир позициянинг асосланганлигини таъминлайди, субъектив қарашларни объектив далиллар билан мустаҳкамлашни талаб этади. Консенсус эса ушбу жараёнларнинг натижаси сифатида юзага келадиган умумий қарор шаклидир. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти доирасида делибератив жараёнларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан институционал ишонч даражасига боғлиқ. Агар аҳоли давлат органларига ишонмаса, уларнинг таклиф ва фикрлари инобатга олинишига шубҳа қилса, делиберация жараёнлари формал тус олиши мумкин. Шунинг учун маҳаллий ҳокимият органлари ўз фаолиятида очиқлик ва ҳисобдорлик тамойилларига қатъий амал қилиши лозим. Ҳар бир қабул қилинган қарор юзасидан аҳолига тушунтириш бериш, муҳокамалар натижаларини эълон қилиш ва фуқароларнинг фикрларини қандай инобатга олинганини кўрсатиш ишончни мустаҳкамлайди.

⁹ Мирзиёев Ш.М. 2-том Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – Б. 89.

Делибератив демократияда вақт омили ҳам муҳим аҳамиятга эга. Муҳокама жараёнлари кўп вақт талаб қилади, бу эса айрим ҳолатларда тезкор қарор қабул қилиш зарурати билан зиддиятга кириши мумкин. Шу сабабли амалиётда делибератив ва инструментал ёндашувларни уйғунлаштириш зарур бўлади. Яъни, стратегик аҳамиятга эга масалаларда кенг жамоатчилик муҳокамалари ўтказилиши, тезкор қарор талаб этиладиган ҳолатларда эса ваколатли органлар томонидан оператив қарорлар қабул қилиниши мақсадга мувофиқ. Маҳаллий даражада делибератив демократияни амалга оширишда “микро-делиберация” ва “макро-делиберация” тушунчаларини фарқлаш ҳам аҳамиятлидир. Микро-делиберация кичик гуруҳлар доирасида ўтказиладиган муҳокамаларни англатади. Масалан, маҳалла йиғини ёки фуқаролик ташаббус гуруҳлари муҳокамалари. Макро-делиберация эса кенг жамоатчиликни қамраб олган муҳокамалар бўлиб, оммавий ахборот воситалари, интернет платформалари орқали амалга оширилади. Иккала даража ўзаро боғлиқ бўлиб, бир-бирини тўлдиради.

Делибератив жараёнларда лидерлик феномени ҳам ўзига хос аҳамият касб этади. Муҳокамаларни ташкил этувчи ва бошқарувчи шахслар (модераторлар) нейтрал бўлиши, барча иштирокчилар учун тенг имконият яратиши керак. Агар муҳокамалар бир томонлама йўналтирилса ёки айрим иштирокчиларнинг фикрлари устун қўйилса, делиберациянинг асосий тамойиллари бузилади. Шу боис, модерация маданиятини шакллантириш ва мутахассисларни тайёрлаш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив демократия фақат қарор қабул қилиш механизми сифатида эмас, балки ижтимоий интеграция воситаси сифатида ҳам намоён бўлади. Турли ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги мулоқот орқали қарама-қаршиликлар юмшайди, ўзаро тушуниш кучаяди. Бу эса ижтимоий конфликтларнинг олдини олиш ва барқарорликни таъминлашга хизмат қилади.

Делибератив демократияни амалга оширишда таълим тизимининг ўрни алоҳида таъкидланади. Фуқароларни эркин фикрлаш, мулоҳаза юритиш ва ўз позициясини асослашга ўргатиш таълим жараёнининг муҳим вазифаларидан бири бўлиши керак. Мактаб ва олий таълим муассасаларида дебатлар, мунозаралар ва интерактив таълим усуллари кенг жорий этиш орқали делибератив маданиятни шакллантириш мумкин. Бу эса келажакда фуқароларнинг сиёсий жараёнларда фаол иштирокини таъминлайди. Иқтисодий омиллар ҳам делибератив демократия самарадорлигига таъсир кўрсатади. Иқтисодий жиҳатдан барқарор жамиятларда фуқароларнинг сиёсий фаоллиги юқорироқ бўлади, чунки уларнинг асосий эҳтиёжлари қондирилган бўлади. Аксинча, иқтисодий муаммолар устувор бўлган шароитда фуқароларнинг делибератив жараёнларда иштирок этиш имкониятлари чекланиши мумкин. Шу сабабли, маҳаллий бошқарувда иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий фаровонликни таъминлаш делибератив демократияни ривожлантиришнинг муҳим шarti ҳисобланади.

Делибератив демократиянинг яна бир муҳим жиҳати – бу жавобгарлик механизми. Муҳокамаларда иштирок этган фуқаролар ва қарор қабул қилган мансабдор шахслар ўз позициялари ва қарорлари учун жавобгарликни ҳис этиши керак. Бу эса сиёсий маданиятнинг юксалишига олиб келади. Жавобгарлик механизми кучли бўлган жамиятларда делибератив жараёнлар самаралироқ амал қилади. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини делибератив асосда трансформация қилиш натижасида бошқарув тизимида янги сифат ўзгаришлари юзага келади. Қарор қабул қилиш жараёни марказлашувдан кўра децентрализацияга қараб силжийди, фуқароларнинг роли ортиб боради. Бу эса демократиянинг мазмунан чуқурлашишига хизмат қилади. Делибератив демократия фақат назарий концепция эмас, балки амалиётда ўзини оқлаётган бошқарув модели сифатида намоён бўлмоқда. Унинг асосий устунлиги – инсон омилига таяниш, яъни фуқароларнинг онги, маданияти ва фаоллигига

таянишидир. Шу жиҳатдан, мазкур ёндашувни жорий этиш ҳар қандай жамият учун стратегик аҳамиятга эга.

Делибератив демократияни янада чуқурлаштирилган тарзда таҳлил қилиш унинг норматив ва эмпирик ўлчамларини ажратиб кўриб чиқишни талаб этади. Норматив жиҳатдан ушбу модел идеал демократик тартиб сифатида қаралади, унда барча иштирокчилар тенг ҳуқуқли, эркин ва асосланган фикр билдириш имкониятига эга бўлади. Эмпирик жиҳатда эса реал сиёсий жараёнларда бу талабларнинг қай даражада амалга оширилаётгани таҳлил қилинади. Айнан шу нуқтада назария ва амалиёт ўртасида муайян тафовут юзага келади. Кўп ҳолларда делибератив жараёнлар формал тарзда ташкил этилган бўлса-да, уларда барча фуқароларнинг тенг иштирокини таъминлаш қийин кечади.

Маҳаллий вакиллик ҳокимияти шароитида бу муаммо айниқса сезиларли бўлиши мумкин. Айрим ижтимоий гуруҳлар – кам таъминланган аҳоли, қишлоқ жойларда яшовчилар ёки маълумот даражаси паст бўлган шахслар делибератив жараёнларда камроқ иштирок этади. Бу эса қарорларнинг ижтимоий адолат тамойилига мос келмаслигига олиб келиши мумкин. Шу сабабли делибератив демократияни амалга оширишда “тенг иштирок имконияти” принципини таъминлаш алоҳида сиёсий ва ташкилий чора-тадбирларни талаб этади. Делибератив жараёнларда ахборот манбалари ва коммуникация воситаларининг роли беқиёс. Ахборот асимметрияси, яъни айрим иштирокчиларнинг бошқаларга нисбатан кўпроқ ёки сифатлироқ маълумотга эга бўлиши муҳокамалар натижасига таъсир кўрсатиши мумкин. Бундай ҳолатларда кучли аргументация эмас, балки ахборот устунлиги ҳал қилувчи омилга айланиб қолади. Шунинг учун маҳаллий бошқарув органлари барча иштирокчилар учун тенг ва ишончли ахборот муҳитини яратиши зарур. Бу мақсадда ахборотларни содалаштириш, визуаллаштириш ва тушунарли шаклда тақдим этиш амалиётини кенгайтириш муҳимдир.

ХУЛОСА. Делибератив демократияда иштирокчиларнинг мотивацияси ҳам муҳим ўрин тутди. Агар фуқаролар ўз иштирокининг реал натижа беришига ишонмаса, улар муҳокамаларда фаол қатнашмайди. Шу боис, маҳаллий ҳокимият органлари делибератив жараёнлар натижаларини амалда қўллаш ва бу ҳақда аҳолига ахборот бериш орқали ишончни ошириши керак. Иштирок ва натижа ўртасидаги боғлиқлик қанчалик аниқ бўлса, фуқароларнинг фаоллиги шунчалик юқори бўлади. Делибератив демократияни амалга оширишда маданий омиллар ҳам катта аҳамиятга эга.

Айрим жамиятларда анъанавий иерархик муносабатлар устувор бўлиб, эркин муҳокама маданияти етарли даражада ривожланмаган бўлиши мумкин. Бундай шароитда фуқаролар ўз фикрини очиқ билдиришдан тийилиши ёки фақат расмий позицияни қўллаб-қувватлаши мумкин. Шунинг учун делибератив маданиятни шакллантириш узоқ муддатли ижтимоий жараён бўлиб, у таълим, оммавий ахборот воситалари ва фуқаролик жамияти институтлари орқали амалга оширилади.

Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив демократияни жорий этишнинг яна бир муҳим йўналиши – бу институционал инновациялардир. Масалан, “фуқаролар жюри”си, “консенсус конференциялари”, “делибератив сўровлар” каби шакллар амалиётда қўлланилиши мумкин. Бу усуллар орқали тасодифий танланган фуқаролар гуруҳи муайян масалаларни чуқур ўрганиб, муҳокама қилади ва тавсиялар ишлаб чиқади. Бундай ёндашув қарор қабул қилиш жараёнида оддий фуқароларнинг ролини кучайтиради.

Делибератив демократияни мутлақлаштириш ҳам тўғри эмас. У барча муаммоларнинг универсал ечими сифатида қаралмаслиги керак. Айрим ҳолатларда, масалан, фавқулодда вазиятларда ёки миллий хавфсизликка оид масалаларда тезкор ва марказлашган қарорлар талаб этилади. Бу ҳолатларда делибератив жараёнлар чекланган ёки қисқартирилган тарзда амалга

оширилиши мумкин. Демак, делибератив демократияни бошқа бошқарув моделлари билан уйғунлаштириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. 2-том. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – Б.34-бет.
2. Аристотель. Давлат. Тошкент. “Yangi asr avlodi”, 2010 й.
3. Яковлев А. А. Завещание Джона Локка, приверженца мира, философа и англичанина. — М.: Изд-во ин-та Гайдара, 2013. — 432 с. — [ISBN 978-5-93255-357-2](https://doi.org/10.1007/978-5-93255-357-2)
4. Locke John. An Essay Concerning Human Understanding. London. 1690.
5. Robert David Putnam. The Comparative Study of Political Elites Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, (1976).
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 23 июндаги “Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини 2030 йилга қадар ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-98-сон фармони.